

Rookpluimen

Bulletin van de Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF) 1^e jaargang nr. 1 mei 1998

Het eerste nummer

Introductie

Het idee om een stichting op te richten, die zich bezig zou gaan houden met onderzoek, selectie en behoud van fabrieksschoorstenen, dateert al weer van enige tijd geleden. Uit de voortschrijdende ontwikkelingen met betrekking tot sloop van schoorstenen werd duidelijk dat dit specifieke fenomeen aparte aandacht behoeft. De schoorsteen is immers een dermate belangrijk gegeven binnen het veld van het industrieel erfgoed, dat deze niet zomaar uit het stads- en plattelandsbeeld mag verdwijnen.

Decennia vormde hij het visitekaartje van de industrie en was voor welvarende gemeenten het toonbeeld van de vooruitgang. Steden toonde in de vorige eeuw en ook in de deze eeuw vol trots hun skyline met schoorstenen als teken van hun economische welstand en vooruitstrevendheid. Wie kent niet de schoolplaat van Enschede met de schoorstenen?

STIF

Eind vorig jaar is het er dan van gekomen; een eigen organisatie voor het fenomeen fabrieksschoorsteen werd van de grond getild.

Op 9 december 1997 passeerden de statuten van de STIF bij de notaris.

Voorzitter Arjan Barnard (r) en secretaris Koos Havelaar (l) ondertekenen de oprichtingsakte.

Op het schoorstenensymposium eind oktober in Tilburg zette de toen nog aspirant secretaris in het kort de doelstellingen van de op te richten stichting uiteen.

De statuten vermelden: "De bestudering en instandhouding van fabrieksschoorstenen die tot het industrieel erfgoed gerekend kunnen worden en voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn."

Schoorsteensymposium Tilburg

Op 31 oktober 1997 werd onder auspiciën van de Stichting FIEN een symposium georganiseerd met als thema de fabrieksschoorsteen.

Tilburgse koppen

Naast een aantal lezingen over de historie en typologie was er aandacht voor de schoorsteen als monument. De op dat moment nieuwe regeling met betrekking tot subsidiëring werd door Peter Nijhof uit de doeken gedaan en toegespitst op de mogelijkheden voor het verkrijgen van subsidie voor onderhoud van schoorstenen. Ruim aandacht kregen ook praktische zaken rondom onderhoud en de bouw van schoorstenen. Harm Meijer, schoorsteenbouwer, ging in op diverse vragen van de deelnemers, waaronder veel direct betrokkenen bij schoorsteenrestauraties en herbouw.

De dag in Tilburg was een groot succes. Naast de serie lezingen over het thema fabrieksschoorstenen konden de deelnemers ook in werkelijkheid zien welke

prachtige exemplaren de gemeente Tilburg als één van de weinige in Nederland nog rijk is.

Ook werden de eerste contacten gelegd voor een breder platform voor informatie over schoorstenen en behoud en beheer van fabrieksschoorstenen. Een start die in dit bulletin Rookpluimen hopelijk een verder vervolg gaat krijgen. Graag nodigt de redactie de lezer dan ook uit om eventuele wetenswaardigheden of documentatie over fabrieksschoorstenen aan te melden bij of toe te sturen aan het redactiesecretariaat (J. Schorerlaan 72, 2525 ZA Den Haag).

Een schoorsteen in Tilburg: BEKA

Etymologie van het woord schoorsteen

Het woord schoorsteen is een samentrekking van de woorden schoor en steen. Schoor staat voor een schuin gestelde paal of stut, die dient ter ondersteuning van een bouwwerk. Het woord steen is duidelijk. In de samenstelling schoorsteen hebben we eigenlijk te

maken met het ondersteunen met steen of wel een stenen gewelf waarop een bovenbouw rust.

De bekendste betekenis van het woord schoorsteen is het gemetselde rookkanaal dat zich boven een vuurplaats bevindt. Daarnaast kennen we de schoorsteen als plaats waar vlees te roken wordt gehangen. Het woord schoorsteen komen we op verschillende plaatsen tegen. Bekend is het vooral uit de sfeer van het privévertrek. Hier vervult de schoorsteen en de schoorsteenmantel in bepaalde bouwstijlen een prominente plaats.

Een historische uitspraak passend in deze etymologie is het gezegde "promotie onder de schoorsteen". Dit betekent zoiets als een niet-publieke promotie. Dat is wel het laatste wat de STIF wil, want ook voor de Stichting Fabrieksschoorstenen geldt: "de schoorsteen moet roken". Deze uitspraak deed in de economische ont-

wikkeling lange tijd, tot in de jaren 60, van zich spreken. De rook betekende voor de fabrieken dat er werk was en er geld werd verdiend. Mocht dit voor de STIF niet helemaal lukken dan zou het bestuur altijd nog naar oud Zuid-Nederlands gebruik kunnen overwegen te gaan 'schoorsteenen', een gezelschapsspel uit vervlogen tijden. Hierbij werd een geldstuk tegen de zoldering geworpen en won men wanneer het in de voeg tussen de vloerstenen terecht kwam. Alleen blijft dan de vraag met wie kunnen we dit spel aanvangen, zodat het ook wat oplevert? Of zullen we dan in een noodsituatie weer over moeten gaan tot het heffen van schoorsteenbelasting? Een oude gewoonte, die plaatselijke overheden het recht gaf belasting te heffen op het bezit van één of meer schoorstenen. Allemaal suggesties en ideeën, die de rijke betekenissen van het woord schoorsteen in zich bergen. Hopelijk kan de STIF zich beperken tot de huidige betekenis van het woord schoorsteen, t.w. (gemetseld) rookkanaal.

Met dank aan J. H. Mulder voor het aanleveren van de documentatie rond deze taalkundige kwestie uit *Het Woordenboek der Nederlandsche Taal* XIV, 1936.

TREKBANDEN

In deze rubriek wil de STIF geïnteresseerden in (fabrieks)schoorstenen op de hoogte houden van lopende acties inzake behoud en beheer van schoorstenen. Het is slechts een greep uit de vele activiteiten en ontwikkelingen, die sinds de oprichting van de STIF hebben plaatsgevonden.

Alkmaar

Op verzoek van de gemeente Alkmaar werd een bezoek gebracht aan een schoorsteen uit 1957, gebouwd door de firma De Ridder. De STIF zal een rapport uitbrengen over de historische betekenis van deze schoorsteen en adviseren over behoud.

Den Haag

Naar aanleiding van het themanummer over schoorstenen van de *Haagvaarder*, nieuwsbulletin van de Stichting Haags Industrieel Erfgoed (SHIE), werd door de afdeling Monumentenzorg van de gemeente Den Haag een Cultuur Historische Verkenning Schoorstenen (CHV) opgesteld. Op basis van de door de SHIE gemaakte inventarisatie en aangeleverde documentatie wordt aan de hand van een vijftal criteria een waardestelling voor de circa 20 schoorstenen geformuleerd. De criteria zijn: 'stedebouwkundige waarde', 'architectonische waarde', 'historische betekenis', 'gaafheid' en 'samenhang met oorspronkelijk beeld'. In een matrix wordt elk criterium negatief/indifferent of positief gewaardeerd. Hoe meer plussen hoe hoger de cultuurhistorische waarde is; vier betekent monumentwaardig. Uiteraard blijft het inschatten per onderdeel nog wel een twistpunt. Bij het eerste concept van de CHV bleek dan ook dat slechts één schoorsteen, buiten de al reeds op de rijksmonumentenlijst prijkende schoorstenen, in aanmerking kwam voor plaatsing op de monumentenlijst!

Delden

In opdracht van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg werd een rapport uitgebracht over de fabrieksschoorsteen van de voormalige textielfabriek Schneider in het centrum van Delden. Naast een waardestelling werd ook aangegeven in welke vorm deze schoorsteen zou moeten worden behouden. De situatie bij het binnenkomen van de aanvraag was dat de schoorsteen werd bedreigd met sloop. Hopelijk zal op basis van de rapportage worden besloten de schoorsteen alsnog op de rijksmonumentenlijst te plaatsen.

Pijnacker

Het themanummer van de *Haagvaarder* kreeg ook elders nog gevolgen. Het Historisch Genootschap Oud Pijnacker (HGOP) maakte een inventarisatie van de overgebleven tuindersschoorstenen (10) in de gemeente. Enkele bestuursleden van de STIF bezochten de schoorstenen en maakten een voorlopige waardestelling. In overleg met het HGOP wordt bekeken in hoeverre de gemeente Pijnacker er toe te bewegen is een aantal schoorstenen op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen.

Leiden

Een advies wordt voorbereid aangaande de waardestelling van een bijzondere schoorsteen in de Leidse binnenstad. Als één van de weinige schoorstenen in Nederland bezit deze schoorsteen een decoratie bestaande uit spiraalsgewijze banden, die tezamen een netwerk vormen. De Stichting Leids Industrieel Erfgoed hoopt op basis van het advies bij de gemeente Leiden gedaan te krijgen dat de schoorsteen op de monumentenlijst zal worden geplaatst.

TREKBANDEN

STIF excursie

Op vrijdag 5 juni zal door de STIF een excursie worden georganiseerd naar een recent gereed gekomen restauratie van de schoorsteen van Hotel Arena in Amsterdam. Arena is het voormalige complex van het Elisabeth Gesticht.

Ter plaatse zal toelichting worden gegeven op de door de firma Meijer uitgevoerde restauratie. Een mooie gelegenheid om al die vragen te stellen, die u al zo lang had willen stellen over het fenomeen fabrieksschoorsteen.

Het is de bedoeling rond 18.30 uur te verzamelen bij de schoorsteen.

De excursie is voor donateurs gratis en voor andere geïnteresseerden is de deelname op f 5,- gesteld.

Na afloop is er gelegenheid om een drankje te drinken en nog na te praten.

attentie!

Wanneer u geïnteresseerd bent om aan deze excursie deel te nemen, wilt u zich dan telefonisch of schriftelijk aanmelden.

Tel: 070-389 75 08 of 0523-261786

Postadres: secretaris STIF,

J. Schorerlaan 72, 2525 ZA Den Haag.

Vermeld bij uw aanmelding s.v.p. uw telefoonnummer!

Na aanmelding volgt nadere informatie.

Firma De Ridder

Eind vorig jaar werd bij een oud-werknemer van de firma De Ridder, die later een onderdeel van het bedrijf overnam en zelfstandig voortzette, een deel van het bedrijfsarchief van de firma bekeken. Het archief dreigde in de vuilcontainer te belanden en is na overleg met STIF in veiligheid gebracht. Op het ogenblik wordt bekeken op welke manier het archief het beste kan worden opgeslagen. Tevens is een begin gemaakt om het archief globaal te inventariseren. In de komende

DE RIDDER & CO DEN HAAG.

STEENFABRIKANTEN
en
FABRIEKS-SCHOORSTEENBOUWERS.

KANTOOR:
Stationsweg 187
X-GRAVENHAGE.

FABRIEK:
Haagsche Schouw
Gemeente OEGSTGEEST bij Leiden.
(Breitschouwerste).

TELEGRAM-ADRES:
Deridder, Ingenieur, Haag.

Briefhoofd De Ridder & Co

Rookpluimen zal nader worden ingegaan op dit historisch gezien waardevolle en zeldzame bedrijfsarchief. Om een tip van de sluier op te lichten. Het archief bevat onder meer uitgebreide documentatie over de meeste opdrachten (vanaf 1918), die het bedrijf in de loop van zijn bestaan kreeg. Hierbij zijn het met name de grotere schoorstenen, die uitgebreid zijn gedocumenteerd. Zowel te-

keningen als berekeningen zijn aan te treffen in de afzonderlijke dossiers. Daarnaast zijn er ook algemenere bedrijfsgegevens, zij het spaarzaam, in het archief te vinden. Wordt vervolgd!

Colofon

Rookpluimen is het informatiebulletin voor donateurs en sponsors van de STIF en verschijnt tweemaal per jaar.

De Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF) stelt zich ten doel: de bestudering en instandhouding van fabrieksschoorstenen, die tot het industrieel erfgoed gerekend kunnen worden.

Donateur kan men worden door overmaking van f 30,- per jaar voor particulieren en f 250,- voor bedrijven en organisaties op Rabobank rek.nr. 384966144, t.n.v. penningmeester STIF, Hardenberg.

Secretariaat: drs. J.J. Havelaar,
Jacob Schorerlaan 72, 2525 ZA Den Haag
Tel: 070-389 75 08

Informatie: A.J. Barnard, voorzitter STIF
Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg
Tel: 0523-261786, fax: 0523-260867